

**В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук, Л.А. Коваль, доц., канд. екон. наук,
С.А. Романчук, доц., канд. техн. наук**

Кіровоградський національний технічний університет

Теоретичні основи та напрямки ефективного використання інноваційного потенціалу та його активності

Запропоновано параметри інноваційності підприємства, розглянуто проблеми активізації інноваційної діяльності підприємств та економічні аспекти поняття "інноваційний потенціал" та підходи щодо його вивчення.

інноваційна криза, активізація інноваційної діяльності, інноваційність, інноваційний потенціал, антологія, нововведення, інноваційне зростання, інноваційний продукт

Прагнення суб'єктів господарювання до економічного розвитку завжди нашоухується на необхідність розв'язання інноваційних завдань. І цілком очевидно, що у найближчій і довгостроковій перспективі максимізація саме інноваційного фактору стане вирішальною умовою стійкого розвитку економіки України. Цим шляхом ідуть розвинуті країни, і у нашого суспільства є всі передумови орієнтуватися на нього.

Значний внесок у розвиток наукової думки стосовно активності інноваційного потенціалу зробили такі вітчизняні вчені, як: А. Базиліук, Л. Безчасний, Д. Богиня, І. Бондар, А. Богуцький, М. Герасимчук, В. Геєць, В. Канюк, Г. Дмитренко, М. Долішній, А. Колот, Г. Куликов, В. Лагутін, І. Лукінов, В. Нижник, Н. Павловські, В. Плаксов, М. Семикіна, В. Тимофєєв, О. Уманський, А. Чухно та інші.

Але незважаючи на досить високий рівень науки, відомі в світі наукові школи, наявність значної кількості фахівців із вищою освітою у народному господарстві, запас нереалізованих винаходів, в Україні спостерігається суттєва інноваційна криза промислового виробництва. Так, аналіз інноваційної діяльності в Харківській області за перший квартал 2008 року засвідчив, що лише 8 підприємств впровадили нові технологічні процеси, на 4 підприємствах освоїли виробництво нових видів машин, устаткування, апаратів і приладів, на 33 - матеріалів, виробів, продуктів, на 25 - товарів народного споживання. Сумарна кількість підприємств, які займалися зазначеними видами інноваційної діяльності, зростає з 31 до 42. Це становить лише 6,6% організацій, що перебували у колі спостережень.

Такі невтішні результати потребують розв'язання проблем активізації інноваційної діяльності підприємств. Запорукою цього можуть стати науково обґрунтовані й розроблені питання стосовно спроможності суб'єктів господарювання до інноваційної діяльності, наявності у них необхідних першочергових передумов. Слід зазначити, що головна увага має приділятися їх вивченню на рівні підприємства як генератора новаторських процесів. Для того, щоб підприємство вважалося зорієнтованим на інноваційну діяльність, воно має відповідати низці критеріїв інноваційності. Дехто з авторів пропонує різний набір таких параметрів, але, на нашу думку, найповніший їх перелік дав О. Длугопольський. Представимо запропоновані ним параметри у вигляді таблиці, доповнивши її деякими показниками.

Комплексною характеристикою спроможності підприємства до інноваційної діяльності є його інноваційний потенціал. Це поняття є концептуальним відображенням

феномену інновацій. Зовсім недавно воно ввійшло до числа термінів економічної науки як економічна категорія, але в сучасній економічній літературі, у тому числі й українській, відсутнє однозначне його визначення. У наукових працях цей термін вживається, як правило, операційно при розв'язанні інших науково-пізнавальних завдань. У багатьох дослідженнях автори концентрують свої зусилля на вивченні окремих сторін інноваційного потенціалу, тому в літературі представлені специфічні визначення, які мало співвідносяться між собою. Іноді поняття "інноваційний потенціал" ототожнюється з науковим, інтелектуальним, творчим та науково-технічним потенціалом.

Таблиця 1 – Комплекс параметрів інноваційності підприємства

№	Вид параметру	Показники, що характеризують (входять у) параметр
1	Параметри науко-місткості виробництва	<ul style="list-style-type: none"> - чисельність науково-технічних кадрів у загальній кількості зайнятих (не менш як 15) - річний приріст витрат на НДДКР; - обсяг фактично проведених і нормативних витрат на НДДКР (не менш як 5% обсягу продукції); - обсяг витрат на оплату праці, послуг суб'єктів інноваційної інфраструктури щодо маркетингу, реклами, підготовки кадрів; - частка прибутку, спрямована на НДДКР (не менш як 5%)
2	Параметри якості і конкурентоспроможності	<ul style="list-style-type: none"> - чисельність каналів постачання й збуту готової продукції; - якість і диференціація продукту; - частка ринку, його структура; - обсяг витрат на проведення випробувань, сертифікацію продукції, строк чинності дії сертифікатів.
3	Параметри техніко-економічного рівня продукції	<ul style="list-style-type: none"> - відповідність товарів національним і світовим стандартам; - фондоозброєність; - середній життєвий цикл інновацій (не більш як 3 роки); - наявність у складі промислової продукції принципово нових товарів, які не випускаються іншими підприємствами.
4	Параметри оновлення продукції (технології)	<ul style="list-style-type: none"> - частка принципово нової продукції у загальному обсязі виробництва (не менш як 10%); - частка науково-технічних витрат у собівартості менш як 30%); - коефіцієнт оновлення продукції (не менш як 5% на рік); - наявність технологічних інновацій (нових технологічних процесів); - співвідношення інновацій-продуктів та інновацій-процесів (не менш ніж 2:1)
5	Параметри експертоспроможності продукції, виробництва	<ul style="list-style-type: none"> - питома вага виробів, що знаходять збут за кордоном; - обсяги зарубіжних ринків, їх сегментація; - частка виробів, реалізованих за ВКВ

Спробуємо розглянути визначення цього поняття з точки зору онтології.

У широкому розумінні поняття "потенціал" (лат. "potencia" - сила) - це засоби, запаси, джерела, що є в наявності й можуть бути використані, приведені в дію для досягнення певної мети, виконання плану, розв'язання завдань, можливості якої-небудь соціальної системи у певній області.

Сучасна економіка запозичила термін "потенціал" із фізики, де він означає кількість енергії, яку накопичила система і яку вона спроможна реалізувати в роботі. Визначення промислового потенціалу підприємства можна сформулювати як сукупність засобів і предметів праці, робітників, їхніх навичок, мотивів і стимулів, виробничих відносин, що склалися за багато років і перебуває у системній єдності. Потенціал - це прихована можливість використання виробничої сили ресурсу, він міститься у самому наявному ресурсі.

Аналіз економічних аспектів поняття "інноваційний потенціал" виявляє широкий спектр підходів до його вивчення. Розглянемо деякі з них:

а) інноваційний потенціал - це одна з трьох складових інноваційного простору, яка включає в себе особисті й ділові якості керівників, професійну й економічну підготовку, професійні досягнення (авторські посвідчення, винаходи тощо), матеріально-технічне і фінансове забезпечення, інноваційний потенціал визначається набором здійснюваних нововведень;

б) інноваційний потенціал - сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності;

в) інноваційний потенціал містить невикористані, приховані можливості накопичених ресурсів, що можуть бути задіяні для досягнення цілей економічних суб'єктів;

г) інноваційний потенціал регіону являє собою категорію особливого змісту, що включає не лише інноваційні ресурси й механізм їх використання в організаційно-господарській системі, а й активність інноваційних процесів у регіональній економіці.

Як бачимо, існують різні підходи до тлумачення цього поняття. Одні автори роблять наголос на наявності ресурсів, інші на можливості їх використання. Але більшість керується так званим ресурсним підходом, тобто уявляє інноваційний потенціал як сукупність ресурсів, виділяючи найчастіше такі її елементи, як кадрова, інформаційно-методологічна, організаційна й матеріально-технічна складові. Окремо можна виділити фінансові ресурси, які забезпечують умови реалізації інших елементів і виконують роль їх кількісної оцінки. Усі складові частини мають бути узгоджені між собою і виконувати певні функції згідно з механізмом їх використання, який розробляється у надрах інноваційного менеджменту підприємства. Фінансова складова інноваційного потенціалу, наприклад, забезпечує надходження коштів для виконання інноваційних процесів, створює стимули і умови для розробки інновацій, впливає на вибір тематики інноваційних проектів відповідно до потреб функціонування і розвитку самої інноваційної сфери, сприяє ефективному формуванню витрат на інновації, реалізує необхідну еластичність надходжень фінансових ресурсів відповідно до протікання етапів інноваційного процесу. Вітчизняна модель фінансування інноваційної діяльності передбачає такі джерела:

- власні кошти підприємств (амортизаційні відрахування, мобілізація внутрішніх активів, виручка від реалізації окремих видів майна, нерозподілений прибуток й інші грошові накопичення);

- кредитні ресурси (кредити банків, фінансовий лізинг, кошти ДФ та Фонду фундаментальних досліджень);

- бюджетні кошти (державного й місцевого рівнів);

- вітчизняні та іноземні інвестиції (гранти, міжнародні програми, пайові внески іноземних інвесторів, кошти іноземних наукових фондів).

Аналіз джерел фінансування інноваційних заходів підприємств України за останні роки засвідчив, що із загальної суми використаних на інноваційні цілі фінансових ресурсів майже 60-70% становили власні кошти підприємств, фінансування з державного бюджету дорівнювало приблизно 2-4%, кредитні ресурси становили 2-3%, кошти інвесторів - 1-2%. Як видно з наведених даних, основним таким джерелом є власні кошти суб'єктів господарювання, і стає очевидним, що у майбутньому слід спиратися саме на них. Висока ризикованість інноваційних проєктів зумовлює низьку частку коштів інвесторів і кредитних ресурсів.

Матеріально-технічні ресурси є речовинною основою інноваційного потенціалу, визначають його техніко-технологічну базу, впливають на масштаби й темпи інноваційної діяльності. Формування інноваційного потенціалу може бути ускладнено труднощами їх одержання. Тому дуже актуально, особливо в наших умовах, орієнтувати його на створення не матеріаломістких нововведень, що дасть змогу максимально комплексно використовувати наявну сировинну базу, нові види матеріалів, утилізацію відходів відповідно до екологічних вимог, що висуває суспільство до виробників.

Кадрова складова інноваційного потенціалу може характеризуватися такими показниками, як загальна чисельність працівників, зайнятих у НДДКР, структурний розподіл чисельності персоналу за видами діяльності, за кваліфікаційними групами. Особливо важливим фактором є ставлення робітників до інноваційних процесів, розвиток їх свідомого бажання вкладати свої знання й навички в інноваційну сферу. Дослідження, проведені на вітчизняних промислових підприємствах із цього питання, виявили те, що серед керівників вищого й середнього рівнів підтримують і беруть участь в інноваційних процесах у середньому 70% респондентів, 8% ставляться до них пасивно, 10% опитаних чинять опір, 12% взагалі не визначилися. Серед інженерно-технічних працівників і робітників ці показники становлять відповідно 55%, 17%, 12% і 16%. Такі дані свідчать про середній рівень зацікавленості працівників українських підприємств у розвитку інновацій. На вагому роль інтелектуального потенціалу робітників вказують і закордонні автори. Наприклад, працівники Національного французького агентства з енергозбереження нетрадиційно перефразували відомий закон Архімеда, заявляючи, що "будь-яка компанія, яка "занурена" в економічну кризу, може досягти стрімкого інноваційного зростання, яке прямо пропорційне масі мозку працівників підприємства, що перебуває в цьому стані". Як бачимо, саме здатність працівників до інноваційної діяльності може розв'язати проблему економічних негараздів. Тому не викликає сумніву, що розвиток кадрової складової має стати, одним із пріоритетних напрямів у процесі формування й розвитку інноваційного і потенціалу підприємства.

Повернемося до питання, щодо визначення поняття "інноваційний потенціал", враховуючи викладений вище матеріал. На нашу думку, підхід до розгляду потенціалу лише як сукупності ресурсів і можливостей їх використання - обмежений. Таке уявлення про нього не враховує цільові характеристики цієї категорії. Використання ресурсів завжди цілеспрямоване й певним чином організоване для реалізації потреб суспільства й суб'єктів господарювання. Цілями інноваційної діяльності можуть бути виживання підприємства й збереження ніші на ринку, збільшення конкурентоспроможності продукції, експансія, збільшення прибутку тощо. До інноваційного потенціалу також має належати поняття, яке характеризує внутрішню можливість самого інноваційного середовища, у котрому перебуває підприємство, здійснювати цілеспрямовану діяльність із залучення конкретних господарських ресурсів, з їхньої раціональної переробки для формування інноваційного продукту. Слід ураховувати й зовнішні економічні фактори, що впливають на інноваційний потенціал, такі, як державна інноваційна політика, політика кредитних установ, конкурентні стратегії споживачів, постачальників, фінансових посередників, зміни у

вподобаннях споживачів тощо. Отже, ресурсний підхід не достатній для визначення поняття "інноваційний потенціал", саме це і стало поштовхом до вдосконалення визначення I категорії.

Д.І. Кокурін відзначає, що до розгляду сутності інноваційного потенціалу слід підходити як до економічної категорії, котра є ієрархічно організованою системою понять, що знаходяться на різному рівні наближення до сутності потенціалу. При цьому в понятті, яке розглядається, розкривається сукупність не первинних категорій, а таких, що логічно випливають, тобто субординованих і координованих між собою залежно від економічних відносин, які вони відображають. Саме це і характеризує багаторівневу сутність інноваційного потенціалу.

Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне подати таке визначення інноваційного потенціалу підприємства, як сукупність організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть за певних діючих внутрішніх і зовнішніх чинників інноваційного середовища бути спрямовані на реалізацію інноваційної діяльності, метою якої є задоволення нових потреб суспільства.

У цьому визначенні сконцентровано сукупність інноваційних ресурсів, їх цільову спрямованість (задоволення потреб), а також враховано фактор інноваційного середовища. Тому вважаємо його таким, що повніше розкриває сутність цієї економічної категорії.

В сучасних умовах відбувається багато змін, які впливають на інноваційний потенціал і які слід враховувати при управлінні його розвитком. Це і розширення варіантів використання ресурсів для досягнення цілей інноваційної діяльності, і посилення функцій держави з мобілізації й ефективного використання інноваційних ресурсів, і підвищення ролі імовірнісних факторів, пов'язаних із визначенням напряму інноваційного потенціалу, і ускладнення змісту, структури й динаміки ресурсної бази інноваційного розвитку економічних суб'єктів. Також слід враховувати, що інноваційний потенціал має свої обмеження: функціональне (визначає якісний зміст потенціалу) й відтворювальне (вказує на межі його існування, поза ними потенціал втрачає свої властивості й особливості).

Підбиваючи підсумок у розгляді зазначеного питання, наголосимо, що розв'язання проблеми інноваційного розвитку може значно вплинути на подолання негативних явищ перехідного періоду. Передумовою й важливою складовою будь-якої інновації є інноваційний потенціал, тому кожному суб'єкту господарювання необхідно знати й розуміти теоретичні основи, закономірності процесу формування, структуру, джерела зростання, методи оцінки й напрями ефективного використання такого потенціалу. Вільне володіння цими питаннями дасть змогу їм об'єктивно оцінювати свої можливості, розробляти нові напрями інноваційної діяльності, формувати ефективну стратегію інноваційного розвитку.

Список літератури

1. Длугапольський О. Інноваційна діяльність як невід'ємна складова політики структурних перетворень в індустріальному виробництві: світовий досвід та українська специфіка // Вісник Тернопільської академії народного господарства. - 2001. - № 6. - С. 75.
2. Захарченко В.И. Экономический механизм процесса нововведений /Всеукраинская академия экономической кибернетики. - Одесса: АОЗТ "ИРЗНТиТ". -149.
3. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность. - М.: - 2001.
4. Кравченко М.О. Кадрова складова інноваційного потенціалу // Маркетинг в Україні. - 2001. - № 1. - С. 36.

Предложены параметры инновационности предприятия, рассмотрены проблемы активизации инновационной деятельности предприятий и экономические аспекты понятия "инновационный потенциал" и подходы к его изучению.

The Offered parameters innovation enterprises, is considered problems to activations innovation activity enterprise and economic aspects of the notion "innovation potential" and approaches to its study.